

David Grossman

Het zigzagkind

Roman

Vertaling Shulamith Bamberger

Cossee
Amsterdam

Hoofdstuk I

De trein floot en vertrok van het perron. In een van de wagons stond een jongen uit het raam te kijken naar een man en een vrouw die hem vanaf het perron toezwaaiden. De man maakte kleine, verlegen bewegingen met één hand. De vrouw zwaaide met twee handen en een gigantische rode zakdoek. De man was zijn vader; de vrouw was Gabriëlla, ofwel Gaby. De man droeg een politie-uniform, want hij was politieman. De vrouw droeg een zwarte jurk omdat zwart slank maakt. Ook kleren met strepen in de lengte maken slank. ‘En wat het allerslankst maakt,’ lachte Gaby, ‘dat is naast iemand staan die nog dikker is dan ik, maar zo iemand heb ik nog niet aangetroffen.’

De jongen in het raam, die met de trein wegreed en naar die twee keek alsof hij ze nooit meer terug zou zien – dat was ik. Nu blijven ze twee dagen alleen, dacht ik. Alles is verloren.

Die gedachte pakte me bij mijn hoofdharen beet en trok me steeds verder het raam uit. Papa’s mond ging scheef staan en kreeg die uitdrukking die Gaby ‘de laatste waarschuwing vóór het proces-verbaal’ noemde. Kon me niks schelen. Als hij echt bezorgd om me was, dan had hij me niet voor twee dagen naar Haifa moeten sturen. En naar wie!

Op het perron blies een man in een spoorweguniform hard op zijn fluitje en gaf met grote gebaren aan

dat ik mijn hoofd binnenboord moest houden. Het was om gek van te worden hoe mensen met een uniform aan en een fluitje in hun mond mij altijd weer in het oog kregen, zelfs in een trein vol mensen. Maar ik hield mooi mijn hoofd niet binnen. Integendeel. Dat papa en Gaby me tot het allerlaatste moment zouden blijven zien. Dat ze het kind niet zouden vergeten.

De trein was het station nog steeds niet uit. Hij reed traag door golven van warme, stroperige lucht en dieselstank. Ik begon nu nieuwe dingen op te merken. Reizen. Vrijheid. Ik ging op reis! Ik was alleen! Ik hield een wang tegen de wind, en daarna nog een. Ik liet me door de warme wind strelen, om zijn kus af te drogen. Hij had me nog nooit zo gekust waar andere mensen bij stonden. Wat dacht hij wel, eerst kussen en me dan wegsturen!

Nu gingen er op het perron al drie fluitjes tegen me tekeer. Een heel orkest had ik daar. Omdat papa en Gaby niet meer te zien waren, trok ik mezelf weer naar binnen, maar wel traag en onverschillig, om te laten zien dat dat gefluit me geen fluit kon schelen.

Ik ging zitten. Was ik maar niet alleen in de coupé! En wat nu? Het was vier uur rijden naar Haifa, en aan het eind van de rit wachtte mij, somber en verwijtend en nog wanhopiger dan ikzelf, dr. Sjmoe'el Sjlhav, onderwijzer en pedagoog, schrijver van zeven studieboeken over onderwijs en staatsinrichting en toevallig ook mijn oom, papa's oudste broer.

Ik stond op. Controleerde tot twee keer toe hoe het raam openging, en weer dicht. Deed ook het deksel van het afvalbakje open en dicht. Verder viel er in de coupé niets meer open en dicht te doen. Alles werkte naar behoren. Een trein met alles erop en eraan, ik kon niet anders zeggen.

Dus ging ik op de bank staan. Ik wist me helemaal boven in het bagagerek te wurmen, liet me daarna weer met mijn hoofd naar beneden tot de vloer zakken en keek onder de banken of iemand toevallig geld verloren had. Maar dat had-ie niet, het was een oppassend iemand geweest.

Ik haatte ze, papa en Gaby. Hoe konden ze me zo aan oom Sjmoe'el uitleveren, en één week voor mijn *bar mitswa* nog wel. Van papa was het nog te begrijpen, die had ontzag voor zijn oudere broer en bewondering voor diens pedagogische deskundigheid. Maar Gaby? Die mijn oom achter zijn rug om *uil* noemde? Was dat het speciale cadeau dat ze me beloofd had?

Er zat een klein gaatje in de leren bekleding van mijn bank. Ik stak mijn vinger erin en maakte van het gaatje een gat. Soms vond je op zulke plaatsen geld. Maar ik vond schuimplastic en stalen veren. In vier uur tijd kon ik met mijn vinger op z'n minst door drie wagons heen boren, een tunnel naar de vrijheid graven, verdwijnen om nooit bij Sjmoe'el Sjlhav (voorheen Feierberg) aan te komen. En dan wou ik zien of ze me ooit weer weg zouden sturen.

Mijn vinger hield lang voor de drie wagons op. Ik ging op de bank liggen met mijn benen omhoog. Ik zat vast. Ik was een gevangene op reis. Op weg naar de rechtbank. Er viel geld uit mijn zak. Munten rolden door de hele coupé. Sommige vond ik terug, andere niet.

Alle jongeren in mijn familie hadden één keer in hun leven die zware behandeling door oom Sjmoe'el ondergaan, dat martelritueel dat Gaby *versjmoeling* noemde. Maar voor mij zou het nu de tweede keer zijn. Nog nooit had een kind het twee keer doorstaan zonder blij-

vende geestelijke schade op te lopen. Ik sprong op de bank en begon op de wand van de coupé te trommelen. Na een poos ging ik over op ritmisch kloppen. Misschien zat er in de andere coupé ook een ongelukkige gevangene die met lotgenoten wilde communiceren. Misschien zat de trein vol criminele jongeren die allemaal naar mijn oom afgevoerd werden. Ik klopte weer, deze keer met mijn voet. De conducteur kwam de coupé binnen en brulde dat ik stil moest zitten. Ik ging zitten.

De vorige keer dat ik versmoeld was, was genoeg voor het leven. Dat was na dat incident met Pesja Mautner, de koe. Papa's broer had zich toen met mij in een klein, benauwd kamertje opgesloten en zich twee uur lang genadeloos aan me gewijd. Hij begon het gesprek op een zachte, ingehouden fluisterton. Hij wist zelfs mijn naam. Maar na een paar minuten was het weer zo-
ver: hij vergat helemaal waar hij was, en met wie. Voor zijn gevoel stond hij op een groot podium op het stadsplein voor een groot publiek van leerlingen en volgelingen die hem de laatste eer waren komen bewijzen.

En nu moest ik weer. En zomaar, zonder reden. Zonder iets te hebben misdaan. 'Vóór je bar mitswa moet je eerst horen wat oom Sjmoe'el je te zeggen heeft,' had Gaby gezegd. Nu was hij ineens 'oom Sjmoe'el'.

Maar ik wist wel: om mijn vader te kunnen verlaten, moest Gaby mij weg hebben, uit de buurt.

Ik ging staan. Stond te wiebelen. Ging weer zitten. Ik had niet moeten weggaan. Ik kende ze wel. Nu ik er niet was zouden ze ruziemaken en vreselijke dingen zeggen en dan was het niet meer goed te maken. En het was wel mijn lot waarover nu beslist werd.

'Kunnen we daar niet op het bureau over praten?' vroeg papa nu aan Gaby. 'Ik moet terug.'

‘Nee, want daar lopen de hele tijd mensen in en uit en steeds weer belt er ineens iemand op en je kunt er nooit rustig praten. Kom, laten we naar een café gaan.’

‘Een café?’ zei papa verbaasd. ‘Midden op de dag? Is het zó erg?’

‘Jij altijd met je grappen,’ zei ze geïrriteerd en de punt van haar neus was al rood, als voorbode van de tranen.

‘Als het weer dáárover gaat,’ zei papa met een harde stem, ‘kun je het wel vergeten. Wat mij betreft is er niks veranderd sinds ons laatste gesprek. Ik ben er nog steeds niet aan toe.’

‘Deze keer ga je luisteren naar wat ik je te zeggen heb,’ zei Gaby, ‘en je laat me uitpraten ook. Dat is wel het minste dat je kunt doen!’

Ze stapten in het politiebusje en papa startte de motor. De distinctieven op zijn schouders glommen dreigend. Hij keek streng. Gaby zat ineengedoken. Ze waren nog niet eens begonnen met praten en ze hadden al ruzie. Gaby haalde een klein, rond spiegeltje uit haar tas. Ze keek even naar het gezicht dat ze daarin zag. Probeerde de bos krullen op haar hoofd, die berg kroeshaar, in elkaar te drukken. Apenkop, dacht ze bij zichzelf.

‘Niet waar!’ sprong ik in de rijdende trein overeind. Ik liet haar nooit zichzelf beledigen. ‘Je hebt juist een heel interessant gezicht.’ En als ik merkte dat ze niet overtuigd was, zei ik: ‘En bovendien gaat het om de innerlijke schoonheid.’

‘Ja, hoor,’ zei ze dan zuurtjes. ‘Wel vreemd dat ze nooit een Innerlijke-Schoonheidskoningin kiezen.’

Ineens merkte ik dat ik bij die kleine, rode hendel stond aan de wand naast het raam. In mijn toestand was dat geen goeie plek voor mij. Zo’n hendel kan, als je er per ongeluk aan trekt, een hele trein tot stilstand bren-

gen. Ik las de waarschuwing van de spoorwegdirectie. Je mocht alleen in geval van nood aan de noodrem trekken. Zomaar trekken en de trein tot stilstand brengen, daar stond een hoge boete en een gevangenisstraf op. Mijn vingers begonnen te jeuken. Aan de top van elke vinger, en ook tussen de vingers in. Ik las de uitdrukkelijke waarschuwing nogmaals, en nu met luide, heldere stem. Het hielp niks. Nu begonnen mijn handen ook nog te zweten. Ik stopte ze in mijn zakken, maar ze kwamen er meteen weer uit. Als je ze niet kende, zou je kunnen denken: gewoon, onschuldige ledematen die even lucht willen happen. Ik begon overal te zweten. Ik voelde even aan mijn halsketting. Er hing een pistoolkogel aan, zwaar en koel en geruststellend. 'Hij is uit je vaders lijf gehaald,' zei ik zachtjes tegen mezelf, 'uit zijn schouder, en hij zorgt ervoor dat je geen domme dingen doet.' Maar ondertussen voelde ik mijn hele lichaam al prikken.

Ik kende dat gevoel en wist waartoe het meestal leidde. Daar begonnen de smoesjes al: 'Het zou toch best kunnen dat de machinist niet eens weet in welke wagon er aan de hendel getrokken is?' 'Maar stel dat hij in zijn cabine een apparaat heeft dat zegt aan welke hendel er is getrokken?' 'Nou ja, dan kan ik toch hier trekken en snel naar een andere wagon rennen?' 'En als ze mijn vingerafdrukken op het hendeltje vinden, wat dan?' 'Dan moet ik misschien maar een doekje om mijn hand wikkelen.'

Ik moest me niet laten verleiden tot zulke gesprekken. Als ik er eenmaal aan begon, verloor ik geheid. Ik spande mijn rugspieren en ging staan zoals papa, gespierd en stevig als een beer, en zei tegen mezelf: 'Rustig maar.' Maar niks hielp. Tussen mijn ogen zat een soort

heet punt dat op zulke momenten nog heter werd, en ja, daar kwam het al, daar ging ik... Maar op het laatste moment boog ik me naar voren, hield mijn voeten met mijn handen vast en ging opgerold op de bank liggen. Gaby noemde die tactiek van mij 'preventieve hechtenis'. Voor alles had ze een eigen benaming.

'Ik ben geen jong meisje meer,' zei ze nu in het café tegen papa, 'en we zijn nu al twaalf jaar samen, jij en Nono en ik.' Ze had haar stem voorlopig nog onder controle en ze praatte zachtjes en rationeel: 'Twaalf jaar lang zorg ik voor hem, voor jullie, voor jullie huis. Ik ken jou zoals niemand op de wereld je kent, en toch wil ik graag met je leven. Niét alleen maar als je secretaresse op het bureau en je huishoudster thuis, maar echt samenwonen. Ik wil voor Nono ook 's nachts een moeder zijn. Waar ben je nou zo bang voor, als ik het vragen mag?'

'Ik kan het nog niet aan,' zei papa en klemde zijn sterke handen om de kop koffie.

Gaby wachtte even, haalde diep adem en zei: 'En ik kan niet meer zo doorgaan.'

'Luister 's, eh... Gaby,' zei papa nu en keek met nerveuze, onrustige ogen langs haar heen, 'we hebben het toch niet slecht zo? We zijn het al gewend, we hebben het alle drie goed zo, het kind ook. Waarom moet het nou ineens anders?'

'Omdat ik al veertig ben, Jakov, en ik snak naar een vol leven, een echt gezinsleven.' Nu begon haar stem te breken. 'En ik wil een kind van ons samen. Van jou en mij. Ik wil weten wat voor een nieuw mens wij tweeën kunnen maken. En als we nog een jaar wachten, dan ben ik misschien al te oud om een kind te krijgen. En bovendien denk ik dat Nono een moeder verdient die er de hele tijd is, geen deeltijdmother!'

Ik kon uit mijn hoofd nazeggen wat ze nu tegen hem zei. Ze had haar betoog met mij gerepeteerd. En die ontroerende zin van 'voor Nono ook 's nachts een moeder zijn' kwam van mij. Ik had haar ook een praktische tip gegeven: niet huilen. Ze mocht hoe dan ook niet gaan janken! Want als ze begon te snotten, dan was ze verloren. Papa kon haar tranen niet uitstaan. Of welke tranen dan ook.

'Het is nog te vroeg, Gaby,' zuchtte hij nu en wierp stiekem een snelle blik op zijn horloge. 'Gun me nog wat tijd. Zo'n beslissing kun je niet onder druk nemen.'

'Ik heb twaalf jaar gewacht. Ik wacht niet langer.'

Stilte. Hij antwoordde niet. En bij haar sprongen de tranen al in de ogen. Ze moest zich inhouden! Houd je in, hoor!

'Jakov, zeg het me recht in mijn gezicht: ja of nee?'

Stilte. Haar brede onderkin trilde. Haar mond vertrok. Als ze nu begon te huilen was ze verloren. En ik ook.

'Want als het nee is, dan ga ik ervandoor. En deze keer voorgoed. Niet zoals alle andere keren. De-ze-keer-voor-goed!' En ze sloeg driftig op tafel en de tranen rolden al langs haar bolle wangen en de mascara stroomde over haar sproeten naar de twee diepe groeven rond haar mond en papa draaide zijn gezicht naar het raam toe, want hij kon het niet uitstaan als ze hilde. Of misschien zag hij haar gewoon liever niet als ze zo was: met die tranen en die dikke ogen en die trillende bolle wangen.

Ze was nu niet mooi. Dat was godgeklaagd oneerlijk, want als ze ook maar een klein beetje knap was geweest, als ze bijvoorbeeld een lief mondje had gehad, of een wipneusje, dan was papa misschien ineens bezweken

voor dat ene mooie ding van haar. Soms kan een man door een klein schoonheidsvlekje op een vrouw verliefd worden, ook als ze geen Uiterlijke-Schoonheidskoningin is. Maar als Gaby huilde viel er bij haar geen één schoonheidsvlekje te bekennen. Zelfs ik moest dat helaas toegeven.

‘Oké, ik snap het al,’ zuchtte ze in de rode zakdoek die eerder voor nobeler doeleinden gediend had. ‘Wat ben ik toch een sufferd dat ik geloofd heb dat je ook maar een klein beetje kon veranderen.’

‘Ssst,’ smeekte hij en keek angstig om zich heen. Ik hoopte dat iedereen in het café nu naar hem keek. Dat alle obers en koks en koffieproducenten nu uit de keuken kwamen, dat ze met een schort om en de armen op de borst gekruist om hem heen gingen staan en hem aanstaarden. Als er iets was wat hij eng vond, dan was het wel om in het openbaar aandacht te trekken.

‘Luister ’s, eh... Gaby,’ probeerde hij haar te sussen. Hij deed deze keer juist heel lief tegen haar, misschien vanwege al die mensen daar, misschien ook omdat hij aanvoelde dat ze het deze keer echt meende. ‘Geef me nog wat bedenktijd, oké?’

‘Waarom zou ik? Om op mijn vijftigste te horen dat je weer bedenktijd nodig hebt? En als je me dán wegstuurt? Wie zal me dan nog willen hebben? En ik wil moeder zijn, Jakov!’ Alle blikken waren op hen gericht, hij kon wel door de grond zakken, maar Gaby ging stug door: ‘Ik kan een kind een hoop liefde geven. En jou ook! Kijk maar wat een goeie moeder ik voor Nono ben. Probeer mij nou ’s een keer te begrijpen!’

Zelfs als ze voordeed wat ze tegen hem ging zeggen, liet Gaby zich na een minuut al gaan en gaf zich over aan haar verdriet en huilde en smeekte mij alsof ik hem was.

Maar dan hield ze ineens op, bloosde en zei schuldbe-
wust dat ik voor sommige dingen weliswaar nog te klein
was, maar dat ik toch al alles wist.

Ik wist niet alles, maar ik leerde op die manier wel
veel.

Nu pakte ze alle vochtige servetten bij elkaar en druk-
te ze krachtig in de asbak. Ze veegde de resten mascara
van haar dikke ogen.

‘Het is nu zondag,’ zei ze, en haar stem probeerde
zich groot te houden. ‘De bar mitswa is op zaterdag. Ik
geef je tot volgende week zondagochtend de tijd. Je hebt
een hele week om te beslissen.’

‘Geef je me een ultimatum? Zulke dingen kun je niet
afdwingen, Gaby! Ik had je wijzer gedacht.’ Hij spuwde
de woorden met zachte stem uit, maar tussen zijn ogen
verscheen die enge rimpel van woede.

‘Ik breng het niet meer op, Jakov. Ik ben nu al twaalf
jaar lang wijs, en nog steeds alleen. Misschien gaat het
beter als ik dom ben.’

Mijn vader zweeg. Zijn toch al rode gezicht werd nog
roder.

‘Laten we naar het bureau gaan,’ zei ze schor. ‘En
trouwens, als het wordt wat ik denk dat het wordt, kun
je ook een andere secretaresse zoeken. Ik zal alle banden
met je moeten verbreken. Ja.’

‘Luister ’s, eh... Gaby,’ zei papa weer. Dat was het eni-
ge dat hij te zeggen had: ‘Luister ’s, eh... Gaby.’

‘Volgende week zondag,’ zei Gaby beslist en stond op
en verliet het café.

Ze ging bij ons weg.

Ze ging bij mij weg.

In de trein barstten mijn handen en voeten los uit
hun preventieve hechtenis. Noodgeval, noodgeval,

schreeuwden de rode letters bij het kleine hendeltje. Ik zat in de wegrijdende trein en ondertussen ging mijn leven daarginds kapot. Ik hield mijn beide handen over mijn oren en riep tegen mezelf: 'Amnon Feierberg! Amnon Feierberg!' Alsof iemand vanbuiten me waarschuwde om niet aan de hendel te komen, me van mezelf probeerde te redden, papa bijvoorbeeld, of een leraar, of een prominente pedagoog, of zelfs de directeur van een inrichting voor jeugdige criminelen: 'Amnon Feierberg! Amnon Feierberg!' Maar ik was niet meer te redden. Ik was alleen. Verlaten. Ik had nooit weg mogen gaan. Ik moest terug. Nu meteen. En ik waggelde op de hendel af en strekte mijn hand uit en mijn vingers maakten al contact, want het was echt een noodgeval.

Maar toen, net op het moment dat ik met alle kracht aan de hendel wou trekken, ging de deur achter me open en stapten een gevangene en een politieagent de coupé binnen. Ze stonden elkaar aan te kijken en leken nogal in de war.